

הזדקנותם, מותם ולידתם מחדש של קניונים

התערוכה הזדקנותם, מותם ולידתם מחדש של קניונים בגלריה בבית האדריכל מציגה מחקר של סטודנטים בסדנה לאוצרות בבית הספר לעיצוב וחדשנות של המכללה למנהל. התערוכה עוסקת בהזדקנותם ובהתחדשותם של מרכזי קניות וקניונים בהדגשת שימושים חברתיים ותרבותיים שמתפתחים בהם, וכוחות שפועלים בהם מלמעלה ומלמטה.

גלגוליו של הקניון

התערוכה משרטטת את גלגול התפתחותו המקומית של הקניון – משווקים פתוחים, מעברים מקורים (הפסאדים של שנות ה-20), חנויות הכל-בו הראשונות, ועד להקמת הקניונים הראשונים בישראל – דזינגוף סנטר בתל אביב וקניון אילון ברמת גן. האמנית אורית סימן-טוב מתעדת את חיי הפנאי בישראל וצילמה את קניון הזהב בראשון לציון ואת קניון הראל במבשרת ציון ברעני השיא שלהם, שנים מספר לאחר הקמתם בשנות ה-90. קניונים אלו ואחרים מאותן שנים משפצים ומגדילים את שטחי המסחר לאחרונה כדי לעמוד בתחרות המסחרית הגדלה מכל עבר. סטודנטיות מנתחות את דרכי ההתרחבות של קניון הזהב, קניון אילון וקניון דרורים, ומתעדות בצילום את גסיסתו של הקניון הקטן ברחובות, המאכלס בעיקר משרדים מאז הוקם בעיר הקניון הגדול. סטודנטים מתארים את השינויים הפנימיים הרבים שקרו בקניונים בנס ציונה, שנייים שלדבריהם עומדים בסתירה לשאיפה שתצורת הקניון תיצור "מקום ללא זמן, חלל שבו הזמן עוצר מלכת".

ליד ההתפתחות ההיסטורית התערוכה מתעדת קניונים שמדשדשים מראשית דרכם בשל תכנון כלכלי או מרחבי לקוי. בשנות ה-90 נבנו במערב ראשון לציון מרכזי קניות רבים כל כך, שהם זיכו את העיר הפרברית בכינוי "עיר הקניונים", אך יומים טוענים שמרכזים אלו לא היו אלא שלב חולף בחיי המסחר של העיר בשל שטחם הקטן, סמיכותם זה לזה וניהולם החובבני(1). חוקרים מציינים גם את כישלונם במשיכת אוכלוסייה ביניעירונית לעיר הקניונים בשל התחרות מצד מרכזי המסחר בערים הסמוכות חולון ובת-ים ובשל קשיי הנגישות לאזור(2). סטודנטיות מצלמות את מותם של שני מרכזי קניות סמוכים זה לזה ברחוב סחרוב בראשון לציון – דאון טאון סנטר ודיסקאונט סנטר ואת הפיכתם למבני משרדים ומלאכה. ומבקר בקניון ארנה מקשר את הסגירות של הקניון לנפח הים לשיעור הרב של החנויות הריקות בו.

רבות נכתב על גסיסתם ומותם של הקניונים בארצות הברית, ארץ הולדתם, בשל משרבים כלכליים ותחרות עזה, ועל מעט הקניונים החדשים הנבנים בה. בישראל לא פסקו לבנות קניונים חדשים. האמן יואב פלד מצלם את המפגש בין המבנה החדש של קניון עזריאלי, שנפתח ברמלה לפני פחות משנה, לבין המבנות הוותיקות הסמוכות לו. המבנה המואר באור יקר ופוקח עין זוויית על מבני המגורים הבלויים, אולי מיחל שבתהליכי הפינוי והבינוי המתוכננים בימים אלו בעיר הם ייהרסו ויפכו למגדלים רבי זירות. בינתיים מוכר בדוכן בקניון מספר לסטודנטים המראיינים אותו על הפער בין רמת החיים והרגלי הצריכה של האוכלוסייה הוותיקה בעיר לבין היצע החנויות במבנה החדש והמעוצב.

אורית סימן-טוב מתעדת אסתטיקה חדשה בחנות מזון וכלי בית בקניון שרונים בהוד השרון, המשלבת קני מידה שונים ופסיות מציאות ממקומות רחוקים במרחב מלאכותי אחד: חזית של בנייני עיר אירופית עתיקה, גורדי שחקים, פנים אצטדיון כדורגל וגם פיסה של גינה כפרית.

יואב פלד, קניון עזריאלי רמלה, 2016

פרוגרמה לא מסחרית אחרת התפתחה בירושלים במרכז כלל – מרכז למסחר ולמשרדים שנבנה בשנות ה-70 – יוזמה חברתית הופכת את המרכז הרדום למרכז של אמנות, תרבות וקיימות. ליוזמה שותפים החברה המנהלת את הבניין ובעלי העסקים בו, לצד קבוצת האמנים "מוסללה", התנועה החברתית "התעוררות בירושלים", קרנות עירוניות וגופים ממשלתיים. לצד פרוגרמות שצומחות מלמטה הנהלות הקניונים מפתחות בהם פעילויות לא מסחריות כאטרקציות, מלמעה. בחולון הפעילות הלא מסחרית מקבלת חיזוק מהקשרים עירוניים מקומיים. בעיר, שמתגה את עצמה כעיר הילדים, קניון חולון ממוקם מול תאטרון הילדים ומשך אליו משפחות וילדים באמצעות הצגות קבועות לילדים ברחבה המרכזית.

האם הקניון מיועד לכולם או האם הוא מדר אוקלוסיות מוחלשות? סטודנטיות בחונת את הקונים בקניון רמת אביב היוקרתי שבו הפדיון החדשי ודמי השכירות הם בין הגבוהים בישראל, על פי תיעוד נעליהם. הן מגלות כי היוקרתיים של הקניון לא ניכרת בסגנון הלבוש של המבקרים בו ונדרשות בתהליך המחקר להבנה לא מובטלת בדקויות של תרבות הצריכה. בעוד שברחבי העולם קניונים פחות מושכים אליהם צעירים, מפני שהם מפגרים אחר השינויים בתרבות הפנאי וניגפים מפני הצרכנות המקוונת, קניונים ממשכים למשך זקנים, ששיעורם באוכלוסייה עולה בהתמדה. סטודנטים מראיינים את חבר פרלמנט הקשישים בקניון רחובות, שנהנה משיבה נעימה עם חברים במתחם האוכל ללא תשלום, ומן השימוש במרחב שהוא "זירה לחיי חברה, בילוי ומנוחה באווירה מוגנת", בהתאמה לתיאור הקניון כפי שאפיין אותו האדריכל ויקטור גרואן (Gruen), ממציא הקניונים.

מריק שטרן חקר קניונים בירושלים לפני כמה שנים ומצא שכשהסכסוך הישראלי-פלסטיני אינו במלוא עוצמתו וכשמרכזי המסחר זהות מעורבת, הם משמשים אתרים ליחסי גומלין בין פלסטינים לישראלים בחסותה של תרבות הצריכה הגלובלית(3). פולינה ולקובסקי ביקרה בקניונים ממילא ומלחה בירושלים בדצמבר 2015, בעיצומה של "אינתיפאדת הסכינים" וראיינה שמרים, סוחרים וידידים. על רקע תצלומים מוכרים של מרחבי תרבות הצריכה בעיר היא משתפת אותנו בתחושות קשות של חשדנות, פחד וחוסר ביטחון.

כשהקניונים הוקמו בשנות ה-50 בארצות הברית הם היו חלופה פרברית ואיימו על עתיד מרכזי הערים הוותיקים, בגישה זו נפתחו בקניונים בארה"ב ובקניונים הפעילים בישראל בעיקר בתוך המרקם העירוני, שימושים עירוניים וציבוריים כגון קופות חולים, תחנות רכבת (ראו קניון רחובות) ובתי חולים (בקניון וויצמן בתל אביב). אך בשל הפריחה המחודשת של הערים, התחרות המסחרית הקשה, והעלייה בדמי השכירות ככל הנראה בעתיד ישובו ויתחזקו הרחובות המסחריים העירוניים(4). בכל אופן, במיטבו המנגנון הקפיטליסטי נוטה להכיל את החלופות המתחרות בו, בתקווה שהרווח יגדל ממוגו צרות של צריכה. על כן קניונים רבים לא מבדלים את עצמם מן העיר אלא "חותרים אליה" בדרך של אימוץ מרחבים פתוחים וציבוריים ובהם מזג אוויר (ולא מיוזג אוויר). ובעוד שבעבר מרבית הקניונים הפתוחים היו קניונים למוצרים זולים, היום מתרבים קניוני יוקרה פתוחים – בהם קניון ביג פאשן אשדוד שנפתח בשנה האחרונה ומתועד בתערוכה. חזרתו של הקניון למאפייני המסחר העירוני המסורתי מתבטאת גם בשוקי האוכל, שהפכו מקור למשיכת קהל לקניונים ותיקים. בתערוכה משורטטים מסלולי האוכל של "הגיבורים העממיים של הקניון" – כך מכנים הסטודנטים את הבשלנים המוכרים בשוק האוכל בדיזינגוף סנטר.

התערוכה מציגה מיפוי מרחבי אובייקטיבי וניתוח של הקשרם העירוני של מבני הקניונים בכלים גיאוגרפיים ואדריכליים, ולידם תיעוד אמנותי ומחקר איכותני של משתמשים – סוחרים ומבקרים בקניונים.

אורית סימן-טוב, קניון שרונים, 2016

(1) אריק מירובסקי, עלייתה ונפילתה ועלייתה של "עיר הקניונים", הארץ, 29.3.06.

(2) עוז אלמוג, תרבות הצריכה והקניות בישראל, אתר אנשים ישראל המדריך לחברה הישראלית, פרק 4.

(3) מריק שטרן, 2010, דיפוזיט אינטראקציה בין ישראלים לפלסטינים במתחמי מסחר מעורבים בירושלים, מחקר פילוסופי-יחסי, ירושלים, האוניברסיטה העברית.

(4) צ'מנסקי, בו שחר ושות' ביט, כולם חותרים ביחד – שנת 2016, משלמים רק אחוז מהמחזור. נובמבר 2016.